

Yazar: Ufuk er

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümü Öğrencisi

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse 1950'ye kadar temel özelliklerinden biri parti ve devletin bütünleşik bir yapı oluşturmasıdır. Bu yapı 1936'dan sonra devletin partiyi adeta kendi içerisinde özümlemesiyle yerleşmiş, ancak halk açısından devletin mi partiye yoksa partinin mi devlete egemen olduğu hususu çok bir fark yaratmamıştır.[1] Çünkü 1946'ya kadar halk sandıkta oy verebileceği tek bir parti ile karşı karşıyaydı. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinde Türkiye'de tam anlamıyla çok partili hayatın başlamasıyla değişti. Esasen erken cumhuriyet dönemindeki çok partili hayat denemelerinin ardından, İsmet İnönü de yeni cumhurbaşkanı olduktan sonra, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'nde[2] ve CHP 5. Kurultayı'nın açılış konuşmasında[3] halk iradesinin gereklerinden bahsetse de demokrasi o yıllarda bu konuşmaların ilerisine geçememiştir.

1946'da çok partili hayat ile kalıcı olarak tanışan Türk siyaseti, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ile iktidar değişikliğine sahne oldu. 14 Mayıs kimi araştırmacılar ve tarihçiler tarafından beyaz ihtilal, kimileri tarafından karşı devrim olarak tanımlandı. Ancak bu seçimler hakkında kesin bir yorum yapacak olursak, 14 Mayıs, dünyada tek parti hükümetinin kansız ve müdahalesiz iktidarı devrettiği nadir örneklerden biridir. Bu çalışmada 1950 Genel Seçimlerine gidilirken Türkiye'de demokratik anlamda yaşanan değişim iktidar açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Türkiye'de Demokrasiye Geçişin Erekselliği veyahut Nedenselliği(!)

Türkiye'de demokrasiye geçişin birden çok nedeni vardır. Bunlar iç ve dış siyaset olarak ayrılabilir. Elbette dış politikadaki en önemli faktör İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın almaya başladığı şekildir. Türkiye'de çok partili hayata izin verilmesi konusunda Türk tarih yazımında genellikle Mihver Devletlere savaş ilan etme ve San Francisco Konferansı'na atıf yapılır. Bu savaş ilanı konusu Türkiye'nin Batı bloğuna yönelmesi ve kabul edilmesi için su götürmez doğruluktadır ki İsmet İnönü de Mihver Devletlere savaş ilan edilmesi hakkında *"Hareketimiz sadece müttefiklerin isteği üzerine ve onlarla beraberlik gereği yapılmıştır."*[4] diyerek bu durumu ifade etmiştir. Ancak konferansa kabul edilmek için çok partili hayat ve demokrasiye geçmeyi tek koşul olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Müttefiklerin, sadece konferansa katılım için Türkiye'den çok partili hayat ve demokrasiye yönelme gibi talepleri olmamıştır. Zaten böyle bir talep başta Sovyetler Birliği olmak üzere bazı katılımcıların gerçekleştirmediği veya gerçekleştiremeyeceği bir taleptir. Konferansa katılmanın tek koşulu, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesiydi ki Türkiye de bunu yaparak konferansa kabul edilmişti.[5] Ayrıca Türkiye'nin Alman yanlısı tarafsız politikası sonucunda Müttefikler ile ilişkilerinin kötü olduğu dönemde bile İngiltere, savaş sonrasında özellikle Sovyetlere karşı bağımsız bir Türkiye'nin kendi saflarında yer alması gerektiğini düşünüyordu.[6] Bu yüzden de Türkiye'yi Batı ittifakı dışında tutacak herhangi bir zorlama şarttan kaçınmalıydılar. Genellikle Batı bloğunun yanında olmak için Batı tarafından öne sürülen

ilk şartın demokratikleşmek olduğu belirtilse de bu yorum salt bir kuralı yansıtmamaktadır. Örneğin bu şart NATO'ya 1949 yılında üye olan Portekiz ve onun diktatörü Salazar için işlememiştir.

Ancak elbette ki değişen dünya düzeniyle beraber Türkiye'nin de değişme ve demokratikleşme isteği olduğu çok açıktır. Bu istek doğrultusunda, 1944 yılında kapatılan Tan, Vatan, Tasviri Efkâr gazetelerinin San Francisco Konferansı öncesinde yayınlarına izin verilmişti. Bu Batılı devletlere basında liberal politikalar izleneceğinin sinyalini veriyordu.[7] Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka da Türkiye'nin demokratikleşeceği mesajını, San Francisco Konferansı'nda "*Her demokrat tezahür, harpten sonra Türkiye'de de gelişecektir*" diyerek veriyordu.[8] Bununla birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul ederek daha demokratik ve hür bir rejime geçeceğini de taahhüt etmiş oluyordu.[9] Bu demokratikleşme ve mutedilleşme iç politikada da kendini gösteriyordu. 19 Mayıs 1945'teki ünlü konuşmasında İnönü iç politikaya, demokrasi yönünde gelişileceği mesajını vermişti.[10] Bu mesajın yarattığı etkiyle beraber siyasi tarihimizde Dörtlü Takrir olarak bilinen ve parti içerisinde ve ülkede liberalleşme ve demokratikleşmeyi talep eden bir önerge, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından CHP Meclis Grup Başkanlığı'na verildi. Bu önerge verilisinden 5 gün sonra reddedildi. Kemal Karpat ve Cemil Koçak, bu reddin yeni bir muhalefet partisi kurulmasının teşvik edilmesi adına yapıldığını aktarırlar.[11] Dörtlü Takrir, tarih yazımımızda çok partili hayatın öncüllerinden biri olarak aktarılır. Nitekim Dörtlü Takrir'in sahipleri de bunu doğrularcasına önerge reddedilince başka alternatifler aradıklarını ileri sürmüşlerdir.[12]

Dörtlü Takrir Grubu: Refik Koraltan, Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fuat Köprülü

İktidarın Demir Yumruğu El Sıkışmaya Hazırlanırken

Adnan Menderes, 1945'te meclisin son günü yaptığı konuşmasında Türkiye'nin BM Anayasası'nı kabul ederek halk egemenliğini dolayısıyla demokrasiyi taahhüt ettiğini

söylemişti.[13] CHP’de parti içi muhalefet daha etkin olmaya başlamıştı. Buna karşılık İnönü de meclisin açılış konuşmasında demokrasi yolunda en önemli eksiğin muhalefet olduğunu belirtmişti.[14] Türkiye’de artık bir değişim ve ılımlı iklimin başladığı, bu dönemlerde herkes tarafından idrak ediliyordu. İlimli iklimden nasibini alan ilk kişi Nuri Demirağ oldu. Kurduğu Milli Kalkınma Partisi büyük bir etki bırakmamış olsa da artık iktidarın başka bir parti kurulmasına izin verdiğinin resmi kanıtı olarak tarihe geçti. MKP’nin ardından Celal Bayar da bir parti kuracağını resmen açıklamıştı.[15] Sonuç olarak Türkiye siyasetinde bir dönüm olarak adlandırılabilir Demokrat Parti, 7 Ocak 1946’da Dörtlü Takrir’in sahipleri tarafından kurulmuş oldu. DP kurulduktan sadece 4 ay sonra iktidarın belediye seçimlerini öne almasını seçimlere katılmayarak boykot etti ve seçimlerden sonra ise “Belediye seçimlerinde yolsuzluklara ait vesikalar” isimli bir broşür yayınladı.[16] Bu bile Türkiye’de artık çok partili siyasal rejimin ve ılımlı havanın göstergesiydi.

10 Mayıs 1946’da CHP olağanüstü kurultayı toplandı. Kurultayda alınan kararlar ise açıkça bir dönemin sonlandığını gösteriyordu. İsmet İnönü’nün değişmez genel başkan ve şef unvanları kaldırılıyor, tek dereceli seçim sistemine geçiliyor, sınıf esasına dayalı siyasal parti kurulmasına izin veriliyordu. Ancak tüm bu olumlu gelişmelerin yanında 1947’de yapılması gereken seçimlerin 1946’da yapılması kararı da vardı. İsmet İnönü seçimlerin öne çekilme kararını, dış ve iç politika gereklerinin memleket idaresini bir an önce kararlı kılmayı gerektiği için alındığını öne sürüyordu. Dünya yeni ve belirsiz bir döneme girdiği için bir yıl sonra seçim dönemini tamamlayacak bir meclis ile bu belirsiz dönemin zorluklarını karşılamının güç olacağını düşünmekteydi. Bunun yanında Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte artık rejimin değişmiş olduğuna hem dışarıyı hem de içeriği ikna etmeye çalışıyordu. Demokrasinin şartlarından biri olan tek dereceli seçime geçildiğini ve bu kararların ne denli ciddiye alındığını göstermek için de seçimlerin hemen yapılması kararı alınmış olabilirdi.[17]

İlk olarak belediye seçimlerinin öne alınmasıyla başlayan süreç genel seçimlerin de öne alınmasıyla sonuçlandı. Bu durum, ülkede yeni yeni tomurcuklanan demokrasi çiçeğinin açmadan solacağı korkusunu yarattı. Bunlar üzerine Adnan Menderes demokratikleşme konusunda yapılan değişimleri yeterli bulmamıştı ve meclis kürsüsünden “*Halbuki bu mahdut değişiklikler susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindedir. Gönül isterdi ki, Türk demokrasisinin gelişmesinde tereddüt ve endişe yerine inkılâpçı bir ruh hâkim olsun*”[18] diyerek bu süreci özetlemişti. Demokrat Parti seçimi protesto etmeyi düşünse de son kararları seçime katılmak oldu. Demokrat Parti tüm illerde örgütlerini bile kuramamışken bu seçime katıldı. Ancak halkın desteği açıktan görünüyordu. Üstelik emekli olan Mareşal Fevzi Çakmak’ı da kendi listelerinden bağımsız aday olarak göstermişlerdi. Bu partiye olan ilgiyi artırdı. Her ne olursa olsun iki partili bir genel seçimin yapılacak olması ve değişen ortam CHP’nin içinde de yankı buldu. Halk Partisi kendi şubelerine muhalefeti suçlamaktan, tehdit etmekten kaçınmalarını söyledi.[19] Bu uyarı bile bir şeylerin değişmeye başladığının göstergesiydi.

Bu ortamda gidilen ilk tek dereceli genel seçim demokrasi açısından hem bir ilk hem de bir hayal kırıklığı oldu. Seçim günü Demokratlar seçim sandıklarından aldıkları haberleri coşkuyla karşıyorlar ve kazandıkları yerleri kutluyorlardı. Yer yer fark o kadar çoktu ki iktidarın DP’ye geçtiği inancı bile doğmuştu. Ancak ilerleyen saatlere doğru neşe yerini hüzne bıraktı. CHP Teşkilatı seçim sonuçlarına doğrudan müdahale ederek ya mazbataları yok etmiş ya da değiştirmişti.[20] Açık oy gizli tasnif seçimleri, şaibeli seçimler olarak siyasi tarihimizde yerini aldı. Sonuç olarak 456 milletvekilinden CHP 395 DP ise 64’ünü kazandı. Bu olanlar, oluşmaya başlayan ılımlı havayı tamamen ortadan kaldırdı. Hükümet seçimlerin eleştirilmesini yasakladı ve seçimleri eleştiren Celal Bayar’ın beyanatını veren Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatıldı.[21] İsmet İnönü’nün 46 seçimlerindeki usulsüzlükler konusunda taraftar olmadığı bilinmektedir. Örneğin dönemin İstanbul Valisi Lütfi Kırdar’a seçimlerin dürüst yapılması konusunda kesin direktifler verdiğini söylemiştir.[22] Doğrudan İnönü’nün kendisi de bu konulardan haberdar olmadığını belirtmiştir. Seçimle ilgili CHP içerisinde yapılan bütün yazışmaların aslında içişleri bakanlığı teşkilatınca şifreli olduğu da bu tezi desteklemektedir.[23]

Seçimden 3 Gün Sonra Açıklanan Sonuçlar
24 Temmuz 1946 Tarihli, Cumhuriyet Gazetesi Manşeti

Seçimlerin yaratmış olduğu problemler ve Recep Peker hükümetinin sert, baskı yanlısı politikası nedeniyle siyasi ortam tam bir kriz içerisine girmişti. Bu havayı İnönü'nün ünlü 12 Temmuz 1947 Beyannamesi kırdı. Cumhurbaşkanı olarak her iki partiye de eşit olacağını, daha ileri bir demokrasiye geçerken kendi rolünün partiler üstü olacağını ve anayasanın milli hakimiyet maddelerinin tamamıyla uygulanacağını belirtmişti. Bu beyanname hakemlik iddiası dışında, iktidardan ziyade muhalefeti koruyucu üsluptaydı. Bildiri muhalefete avantaj sağlıyordu ve bir nevi muhalefet İnönü'nün ağzından yasal garantiler ve meşruluk sağlamıştı.[24]

12 Temmuz'un yarattığı havayı iktidar partisinde dolayısıyla Türkiye'de CHP 7. Olağan Kurultayı devam ettirdi. 17 Kasım 1947'de Ankara'da toplanan kurultaya 674 delege katıldı. Kurultayda devletçilik, parti içi örgütlenme, laiklik, basın, gençlik teşkilatları gibi konular üzerinde duruldu. Bu kurultaya asker ve bürokratların katılmadığı görülmüştü. Bu CHP'nin tek parti alışkanlıklarını devam ettirmediği ve CHP içerisinde çok partili sisteme yönelik değişimlerin olduğunun göstergesiydi.[25] İnönü kurultaydaki konuşmasında, 12 Temmuz 1947'ye kadar olan dönemin bir sinir harbi olduğunu kabul ediyor ve kendisinin bu durumu ortadan kaldırmak, oluşan memnuniyetsizliği çözmek için bu beyannameyi verdiğini söylüyordu.[26] Konuşmasını bitirirken de "*Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe huzurunuzda tekrar söz söyleyemeceğim daima üyesi kalacağım Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketin siyasi bünyesinde yapıcı ve yaratıcı rolüne kesin inanıyorum*" [27] diyerek cumhurbaşkanı olarak partiler üstü konuma geçeceğini açıkça belirtiyordu.

Kurultayda Köy Enstitülerinde kültür derslerine önem verilmesi, CHP'nin bir parçası haline gelmiş olan Halkevlerinden tüm halkın faydalanması gibi kararlar da çıktı. Kurultay aynı zamanda partinin ciddi bir özeleştirisi yapmasına yol açtı. DP'nin bu kadar ilgi toplamasını halkın CHP'den hoşnutsuzluğu nedeniyle olduğunu söyleyen delegeler bir hayli fazlaydı. Bu bağlamda delegelerin dikkat çektikleri diğer bir nokta ise uygulanan devletçilik politikalarıydı. Devletçiliğin DP'ye karşı siyasette kendilerini güçsüz düşürdüğünü ve devletçiliğin sınırlarının belirlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı.[28] Kurultay sonucunda laiklik konusunda uygulanan ılımlı politikalar ile birlikte okullarında din derslerinin okutulması, imam-hatip kurslarının açılması, ilahiyat fakültelerinin açılması aşama aşama gerçekleştirildi.[29] Kurultaydan 1 ay sonra da özellikle muhaliflerin çokça şikayet ettiği ve İkinci Dünya Savaşı'ndan beri uygulanan sıkıyönetim kaldırdı.[30] Bütün bunlar CHP programını ve ideolojisi devrimci olmaktan çıkararak daha ılımlı bir hale getirdi.[31] İktidar ve muhalefet arasındaki iyi ilişkiler 1948'de yapılacak ara seçimlerde tekrar bozuldu. Bu seçimler için çıkartılan seçim kanunu her ne kadar açık oy gizli tasnif sistemini kaldırırsa da DP'liler seçimlerde adli teminat talep etmekteydi. Ancak iktidar yargıyı siyasete karıştırmamak iddiasıyla bu isteği reddetti. Bu durum iktidar ve muhalefet arasında gerginliğe yol açtı.

27 Yılın Ardından: 14 Mayıs 1950 Seçimleri

Türkiye'de artık seçim dönemine yaklaşıyordu. Ancak ekonomik problemler artışa geçmişti. Ocak 1949'daki bütçe açığı sonrası Hasan Saka hükümeti istifa etti. Yerine Şemsettin Günaltay kabine kurdu. Günaltay yapı olarak daha liberal ve ılımlı bir kişilikti. Onun döneminde fiilen aktif olmasa da hukuken var olan İstiklal Mahkemeleri tamamen kaldırıldı. 1950 Seçimlerine yönelik seçim kanunu çalışmalarına başlandı. Bu kanun için hukuk profesörlerinden oluşan bir komisyon kurulmuştu ve seçim kanununun partilerin talep edeceği doğrultuda çıkartılacağı

belirtmişti.[32] Sonuç olarak 16 Şubat 1950’de yeni seçim kanunu düzenlendi. Bu kanuna göre seçimin tek dereceli, gizli oy açık tasnif, yargının denetimi altında, çoğunluk sistemine dayanan bir seçim olmasına karar verildi.

Seçim kampanyaları genellikle baskısız ve düzenli devam etti. 6 Mayıs tarihinde Balıkesir ve Manisa’da olan İsmet İnönü, Demokrat Parti’nin seçim beyannamesini hala hazırlamadığı konusuna esprili bir yaklaşımla “*Bayara bir yerde rastlasam ilk isteyeceğim şey seçim beyannameleridir. Bu bana en büyük armağan olacaktır. Emin olun aştığımız mesafe bir asırlıktır. Bütün davam seçim esnasında birbirimize tatlı sert ne kadar hücumda bulunursak bulunalım mücadelelerimiz ne kadar şiddetli olursa olsun seçimlerden sonra kendimizi toplamış olmalıyız. Bu bir spordur.*” diyerek seçimlerin düzenli ve olaysız geçmesine yönelik temennilerini dile getiriyordu.[33] Nitekim gerçekten de seçimler olaysız atlatılmıştı. Seçimlerden 1 gün sonra açıklama yapan Celal Bayar “*946 seçimleri ile bugünkü durum arasında memnuniyetbahş farklar müşahade etmekteyiz. İdare amirlerinin mantalitesi bakımından büyük terakkiler kaydedilmiş olduğunu görüyoruz. Bu ana kadar seçimlerin sükûn içinde cereyan etmediğine dair hiçbir haber almış değiliz.*”[34] diyerek seçimlerden olan memnuniyetini dile getirecekti.

Partilerin açıkladıkları programlar arasında büyük farklar yoktu. Hatta CHP seçilirse anayasadan Altı Ok’u çıkartmak konusunda istekliydi ve demokratlar ile Millet Partisi’ni yatıştırarak özel sektöre yönelik önlemler almaya çalışıyordu.[35] Seçim sonuçlandığında Demokrat Parti oyların %55,2’sini alarak 416 milletvekili çıkarmış, CHP ise %39,6’sını alarak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Ayrıca Başbakan Günaltay dışında hiçbir hükümet üyesi seçilememişti. Bunun dışında Millet Partisi de yalnızca 1 milletvekili çıkarabilmiştir.[36] 15 Mayıs sabahı cumhurbaşkanlığından Bayar aranarak köşke çağırıldı. Bayar ile İnönü görüşmesinde hükümetin DP kabinesinin kurulabilmesi için yeni TBMM toplanıncaya kadar görevde kalması kararlaştırıldı. 22 Mayıs’ta toplanan mecliste başkan olarak Refik Koraltan, cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar seçildi ve aynı gün DP başkanlığından ayrıldı. Bayar hükümeti kurma görevini Adnan Menderes’e verdi ve resmi olarak 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sona erdi.

1950 Seçimlerinden Bir Sandık Görüntüsü

Sonuç

Seçimin kaybedilmesi konusunda İsmet İnönü'nün söylediği “*Yenilgin en büyük zaferimdir.*” cümlesi tam bir özet niteliğindedir. Kesin detayları bilinmemekle birlikte İnönü, kendisi lehine darbe yapmayı teklif eden subayları[37] da reddederek bu zaferini taçlandırmasını bilmiştir. Seçim yenilgisini İsmet İnönü, oğluna gönderdiği mektupta halkın değişim isteği olarak tanımlıyordu. Herkesin malumu İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sosyal ve ekonomik sıkıntılarının dışında, Nadir Nadi de bu yenilgiyi halkın belli bir politikaya veya programa oy vermediğini devlet iradesinde kendi iradesinin hakim olduğunu görmek istemesi olarak tanımlıyordu.[38]

Beklenmedik bu yenilgiyi CHP ve İnönü vakur bir şekilde kabullenmeye çalışıyordu[39] ve bunda da başarılı olunmuştu. İnönü, cumhurbaşkanlığı köşkünden ayrılırken bile yarı hüzünlü bir şekilde bu “yenilgi zaferini” yaşıyordu. Otomobile bindiğinde yanında oturan özel kalemi Haldun Derin'e “*Veda ederken arkadaşlara bir şey söylemek istiyordum olmadı. Böyle bir neticeye hiçbirinizi inandıramadım. Bunu karıma bile kabul ettiremedim*” diyordu. Özel kalemi şarkta demokrasi olmaz diyen İngiliz Tarihçi Toynbee'yi hatırlatınca “*Evet, acaba iktidarı bırakabilirler mi diye tereddüt ediyordu*” diyerek yenilginin bir tesellisini ve gururunu yaşıyordu.[40] Cihad Baban'a da “*1950'de Halk Partisi iktidarı kaybettiği zaman, dünya başımıza yıkılacak zannetmiştik. Hiçbir şey olmadı, çünkü iktidarı sahibine teslim etmesini bildik.*” demişti.[41] Esasen gerçekten de genel kanının aksine çok büyük bir CHP yenilgisinden söz etmek tam anlamıyla mümkün değildir. Çoğunluk sistemi nedeniyle mecliste temsil sayısı az olsa bile CHP'nin İkinci Dünya Savaşı, tek parti yorgunluğu ve dahası gibi sıralayacağımız etkenlerden sonra bile %40 oy alması üzerinde durulması gereken bir konudur. Örneğin seçmenlerden sadece %6'sı bile farklı oy kullanmış olsalardı karşılaştığımız tablo bugünküne tamamen zıt olacaktı.[42]

14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinin CHP'nin salt bir hezimetini yerine 2 aşamada değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. İlk olarak yukarıda bahsi geçtiği gibi çok fazla handikaba rağmen Cumhuriyet Halk Partisi yüzde 40 civarında oy almıştır. Yüzde 40 rakamı yakın tarihlerde dahi geçerliliğini koruyan bir orandır. Bu yüzden seçimlerin doğrudan ve salt olarak CHP'nin büyük bir hezimetini olarak değerlendirilmesinin, tam olarak gerçeği yansıtmayan bir saptama olduğunu düşünüyorum. İkinci olarak ise 27 yıllık bir kurucu iktidarın kan dökmeden huzurlu bir şekilde iktidarı teslim etmesi dünyada örneği çok olmayan bir olaydır. Bu yüzden seçimler beyaz ihtilal yakıştırmalarını fazlasıyla hak etmektedirler. Bu ise cumhuriyet rejiminin dolaylı yoldan CHP'nin başarısıdır. Çünkü hem cumhuriyetin gereklerinden biri olan demokrasi hayata geçirilmiş oluyor, hem de yeni iktidar cumhuriyet rejiminin temellerini sorgulayan ve bu temellerden radikal bir biçimde ayrılan bir parti olmuyor. Bu da cumhuriyetin kendi ideolojisini toplumsal katmanlara kabul ettirdiğini gösterir.[43]

Dipnot

[1] Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, 6. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 331.

[2] “Milli Şefin Hitabesi”, *Vatan*, (07.03.1939).

[3] *C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 19.

- [4] *T.B.M.M Tutanak Dergisi (TBMMTD)*, Dönem VII, Cilt 20, 1.11.1945, s. 5.
- [5] Cemil Koçak, *Demokrat Parti Karşısında CHP: Bir Muhalefetin Analizi*, Timaş, İstanbul 2017, s. 14.
- [6] Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, 6. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, s. 253.
- [7] Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi: (1938-1945)*, c. 2, İletişim, İstanbul 2017, s. 548.
- [8] "Konferans ve Türkiye", *Cumhuriyet*, (17.05.1945).
- [9] Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul, Timaş 2017, s. 229.
- [10] İsmet İnönü, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler.*, ed. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2003, s. 32.
- [11] Karpat, *a.g.e.*, s. 234; Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C. 2, s. 558.
- [12] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973*, c. 1, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 67.
- [13] *TBMMTD*, Dönem VII, Cilt 20, 15.08.1945, s. 170.
- [14] *TBMMTD*, Dönem VII, Cilt 20, 1.11.1945, s. 7.
- [15] "Eski Başbakan Celal Bayarın Kuracağı Parti", *Cumhuriyet*, (02.12.1945).
- [16] Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2019, s. 21.
- [17] Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar*, c. 2, İletişim, İstanbul 2012, ss. 356-57.
- [18] *TBMMTD*, Dönem VII, Cilt 24, 13.06.1946, s. 269.
- [19] Karpat, *a.g.e.*, s. 248.
- [20] Toker, *a.g.e.*, ss. 121-124.
- [21] Karpat, *a.g.e.*, s. 252.
- [22] Cihad Baban, *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s. 291.
- [23] Cemil Koçak, birden çok tanıklığa ve belgelere dayanarak seçimlerde teşkilatın rol oynadığını İnönü'nün müdahale ihtimalinin düşük olduğu analizini yapıyor. Koçak, *a.g.e.*, c. 2, ss. 524-531.
- [24] Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Uzlaşma*, c. 5, İletişim, İstanbul 2016, s. 54.
- [25] Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25 (2012), s. 111.
- [26] *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı*, t.y., s. 18.
- [27] *a.g.e.*, s. 21.
- [28] L. Hilal Akgül, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programı'nda Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 58, S. 1 (2011), s. 74.
- [29] Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 90.
- [30] "Sıkıyönetimin Kaldırılması Kararlaştı", *Cumhuriyet*, (10.12.1947).
- [31] Karpat, *a.g.e.*, s. 294.
- [32] "Başbakanın Basın Konferansı", *Cumhuriyet*, (22.04.1949).
- [33] "İnönünün Balıkesir ve Manisa Nutukları", *Cumhuriyet*, (06.05.1950).
- [34] "Celal Bayar Basına Beyanatta Bulundu", *Akşam*, (15.05.1950).
- [35] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, 2. Baskı Hil Yayın, İstanbul 1996,

s. 53.

- [36] Erol Tuncer, *1950 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2010, s. 85.
- [37] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Baskı İletişim, İstanbul 2017, s. 253.
- [38] Nadir Nadi, "O Günün Manası", *Cumhuriyet*, (16.05.1950).
- [39] Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi, Şişli, İstanbul 2016, s. 100.
- [40] Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, ed. Cemil Koçak, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 290.
- [41] Baban, *a.g.e.*, s. 290.
- [42] Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) CHP İktidarının Sonu*, c. 6, İletişim, İstanbul 2017, s. 447; Hakkı Uyar, "1950 Genel Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi", *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2008., s. 18.
- [43] Demirel, *a.g.e.*, s. 100.

Kaynakça

Sürelî ve Resmî Yayınlar

- Akşam*, "Celal Bayar Basına Beyanatta Bulundu", 15.05.1950.
- C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, Ulus Basımevi, Ankara 1939.
- C.H.P. Yedinci Büyük Kurultay Zabıtları*, t.y.
- Cumhuriyet*, "Başbakanın Basın Konferansı", 22.04.1949.
- Cumhuriyet*, "Eski Başbakan Celal Bayarın Kuracağı Parti", 02.12.1945.
- Cumhuriyet*, "İnönünün Balıkesir ve Manisa Nutukları", 06.05.1950.
- Cumhuriyet*, "Konferans ve Türkiye", 17.05.1945.
- Cumhuriyet*, "Sıkıyönetimin Kaldırılması Kararlaştı", 10.12.1947.
- Cumhuriyet*, Nadi, Nadir, "O Günün Manası", 16.05.1950.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt 20, 1.11.1945.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt 20, 15.08.1945.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt 24, 13.06.1946.
- Vatan*, "Millî Şefin Hitabesi", 07.03.1939.

Kitaplar ve Makaleler

- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, 2. Baskı., Hil Yayın, İstanbul 1996.
- AKGÜL, L. Hilal, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programı'nda Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 58, S. 1 (2011), s. 45-78.
- BABAN, Cihad, *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- DEMİREL, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, 2. Baskı., İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2016.
- DERİN, Haldun, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, ed. Cemil Koçak, Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, 6. Baskı., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2019.

- İNÖNÜ, İsmet, *İsmet İnönü-Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler.*, ed. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2003.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul, Timaş 2017.
- KOÇAK, Cemil, *Demokrat Parti Karşısında CHP: Bir Muhalefetin Analizi*, Timaş, İstanbul 2017.
- , *Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar*, c. 2, İletişim, İstanbul 2012.
- , *Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Uzlaşma*, c. 5, İletişim, İstanbul 2016.
- , *Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) CHP İktidarının Sonu*, c. 6, İletişim, İstanbul 2017.
- , *Türkiye’de Millî Şef Dönemi: (1938-1945)*, c. 2, İletişim, İstanbul 2017.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973*, 3. Baskı., Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- TUNCER, Erol, *1950 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2010.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, 6. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- UYAR, Hakkı, “1950 Genel Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2008.
- , *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012.
- UZUN, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25 (2012), s. 101-39.
- ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 4. Baskı, İletişim, İstanbul 2017.